

ŠTÚDIE

LEGISLATÍVNO-PRÁVNÝ RÁMEC UHORSKÉHO VOJENSTVA ZA KRÁĽA MATEJA KORVÍNA

VLADIMÍR SEGEŠ

SEGEŠ, V.: Legislative and Legal Framework of Hungarian Warfare in the Reign of King Matthias Corvinus. *Vojenská história*, 5, 2, 2001, pp 3 – 19, Bratislava.

Reign of the king Matthias I between 1458 – 1490 entered history of the old Hungarian kingdom. Many stereotype or generalising opinions have been manifested in the past and are manifested to date in connection with evaluation of the king Matthias and his time. Especially the military policy, seemingly defensive against the Ottoman Empire and offensive, even expansive in relation to western and north-western neighbours is the subject of antagonistic evaluations. Analysing almost 30 legislative and legal norms the author of the study describes legislative activity in the field of warfare between 1458 – 1490 and refers to the extent of reflection of particular military and political events or situations in the legislature.

Military History. Old Hungary. Old Hungarian Warfare in the Reign of Matthias Corvinus.

Viac ako tri desaťročia trvajúce panovanie kráľa Mateja I. (1458 – 1490) zanechalo hlbokú stopu v dejinách Uhorska. Matej Huňady, známejší pod prímením Korvín (Corvinus), ktorým ho ovenčili súveki humanisti, zaujíma celkom osobitné miesto medzi uhorskými kráľmi. Po stáročia bol predmetom trvalého záujmu a pozornosti staršieho uhorského dejepisectva,¹ krásnej literatúry i modernej historickej vedy.² Historická výnimočnosť kráľa Mateja spočíva však aj v tom, že ho – ako jediného uhorského panovníka – zvečnila aj ľudová slovesnosť všetkých národov žijúcich v bývalom Uhorsku.³

Kolektívna pamäť ľudu spravidla nezachováva odkaz minulosti v jeho mnohorakej zložitosti, či dokonca rozporupnosti. Aj pre historické vedomie ktorejkoľvek pospolitosti je príznačné

¹Už v Matejovej dobe vznikli hneď tri základné diela, ktoré sa v tej či onej miere stali východiskom všetkých ďalších spracovaní: Uhorská kronika (*Chronica Hungarorum*) magistra Jána z Turca, ktorá vyšla tlačou roku 1488 dokonca dvakrát (v Brne a v Augsburgu), Rukoväť uhorských dejín (*Epithoma rerum Hungararum*) talianskeho humanistu Petra Ransana z roku 1490 a napokon obsiahle Dekády uhorských dejín (*Rerum Ungaricarum decades*), ktoré uhorský dvorný dejepisec talianskeho pôvodu Antonio Bonfini písal v rokoch 1488 – 1496.

²V slovenskej historiografii doposiaľ absentuje monografická biografia kráľa Mateja. Spomedzi rozsiahlej maďarskej produkcie treba spomenúť predovšetkým najnovšie základné monografie vydané pri príležitosti 500. výročia Matejovho úmrtia: kolektívne dielo štúdií pod názvom Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. (Ed. RÁZSÓ, Gy. – V. MOLNÁR, L.) Budapest 1990. Ďalšia kolektívna práca má názov Mátyás király, 1458 – 1490. (Ed. BARTA, G.) Budapest 1990. E. KOVÁCS, P.: Matthias Corvinus. Budapest 1990. TEKE, ZS.: Mátyás, a győzhetetlen király. Budapest 1990. V uvedených prácach sú citované aj všetky ostatné najdôležitejšie dovtedajšie práce.

Na tomto mieste nemožno opomenúť ani nemeckú monografiu NEHRING, K.: Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich. Zum hunyadisch – habsburgischen Gegensatz im Donauraum. München 1975. Z najnovšej českej historickej produkcie treba upozorniť na biografický portrét, ktorého autorom je MACEK, J.: Jagellonský vek v českých zemích. (1471 – 1526).(1). Hospodárska základna a kráľovská moc. Praha 1992, s. 263 – 291.

³S potešením možno konštatovať, že už takmer pred pol storočím túto tému vedecky spracoval KOMOROVSKÝ, J.: Kráľ Matej Korvín v ľudovej prozaickej slovesnosti. Bratislava 1957. V citovanej maďarskej pamätnici Hunyadi Mátyás (1990) prehľadnú tematickú sumarizáciu o Matejovi v ľudovej slovesnosti spolu s prehľadom početnej literatúry (takmer 80 titulov) podáva KRIZA, I.: Rex iustus – Rex clarus (Mátyás király a néphagyományban), s. 363 – 410.

spravidla zjednodušujúce, neraz čierno-biele videnie, v ktorom sa fixuje buď dobro, alebo zlo.⁴ V predmoháčskom, ale najmä v tesne pomoháčskom období, keď Uhorsko postihla vlna feudálnej anarchie a keď sa čoraz výraznejšie pociťoval protiklad medzi poriadkom a chaosom, právom a svojvôľou, slobodou a rabstvom, sa oživovali a legendarizovali spomienky na vládu kráľa Mateja a zrodila sa tradícia, ktorá sa vlastne udržala až dodnes.⁵ Do povedomia pospolitého ľudu sa Matej zapísal ako dobrý, múdry a spravodlivý kráľ, ba aj ako figliar, po ktorého smrti „zomrela aj spravodlivosť“.

Na rozdiel od priamočiarej ľudovej slovesnosti sa obraz kráľa Mateja v historickej vede vyvíjal o čosi komplikovanejšie a kontroverznejšie. V osobe Mateja Huňadyho zasadol na uhorský trón po vyše pol druhu storočí opäť reprezentant domáceho uhorského rodu. Sčasti oprávnené sa preto označuje za národného kráľa, pravda, nie v tom zmysle, ako sa ho najmä v 19. a 20. storočí snažila interpretovať nacionalizmom poznačená maďarská historiografia, ktorá ho považovala za výlučne maďarského kráľa. V stredoveku mala však etnická či národnostná príslušnosť úplne iný význam než v moderných dejinách. Mateja treba považovať v pravom slova zmysle za uhorského kráľa, čiže kráľa krajiny, ktorá dávno predtým i neskôr bola rovnako domovinou Slovákov, ako aj iných národností, či už ide o Maďarov, Chorvátov, Rusínov, Valachov, alebo o Nemcov žijúcich v Uhorsku.⁶ Pritom je však badateľné, že aj v staršej či najmodernejšej historiografii sa v súvislosti s hodnotením kráľa Mateja prejavovali a neraz doposiaľ prezentujú isté stereotypné či paušalizujúce náhľady a stanoviská.⁷ Ich zakorenenosť vyplýva jednak z rozporuplnej osobnosti samotného Mateja i rozporuplnosti vtedajšej doby a v neposlednom rade aj z uhľa pohľadu, čiže politických či ideových východísk príslušných historikov alebo historických škôl a prúdov.

Azda najväčšia kontroverznosť a súčasne aj poplatnosť paušalizovaniu je príznačná pri interpretáciách centralizačnej a zahraničnej politiky kráľa Mateja. Predmetom protichodných hodnotení je predovšetkým Matejova vojenská politika, zdanlivo defenzívna voči Osmanskej ríši a ofenzívna, ba až expanzívna vo vzťahu k západným a severozápadným susedom. V zásade sa vyprofilovali dva postoje, ktoré sa vnútorne líšia len v detailoch. Prvý, tradičný a aj rozšírenejší názor možno stručne vyjadriť nasledovne: kráľ Matej vyvinul pomerne malú aktivitu voči Osmanskej ríši ohrozujúcej Uhorsko z juhu. Po definitívnej konsolidácii vnútorných pomerov, čiže najmä po potlačení a likvidácii bratrického hnutia a eliminovaní Jána Jiskru z Brandýsa, uprednostnil útočnú politiku proti Českému kráľovstvu, natrvalo obsadil Moravu a Sliezsko a používal titul českého kráľa. Časť pôvodne oddaných kráľových prívržencov nesúhlasila s touto politikou, naplánovala prevrat a zvrhnutie Mateja, ktorého mal nahradiť na uhorskom tróne poľský princ Kazimír Jagelovský. Sprisahanie aj poľský vojenský vpád však Matej zlikvidoval. Prejavom Matejovej snahy o získanie cisárskej či aspoň kráľovskej ríšsko-nemeckej koruny bola dlhoročná vojna proti cisárovi Fridrichovi III. Uhorský kráľ síce roku 1485 obsadil Viedeň, ktorá sa potom stala jeho hlavným sídlom, a hoci bol suverénnym pánom Dolného Rakúska a časti Štajerska, cisársky trón nezískal. Pre zanedbanie boja proti Osmanskej ríši, Matej údajne umožnil aj jej neskorší mocenský rozmach.⁸

⁴Kniha kráľov. Panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov. (Ed. SEGEŠ, V. – VIŠVÁDER, F. Autorom biografického portrétu kráľa Mateja je Vladimír SEGEŠ). Bratislava 1998, s. 181.

⁵Tamže.

⁶Tamže, s. 174.

⁷Rozbor hodnotení a náhľadov na historickú úlohu kráľa Mateja presahuje rámec vymedzený názvom mojej štúdie. Chcel by som však upozorniť aspoň na vstupnú stať citovanej pamätnice Hunyadi Mátyás (1990), ktorej autorom je PACH, ZS. P.: A Mátyás-kérdés történetéből, s. 5 – 28.

⁸Tento názor popri časti povojnových maďarských, zväčša marxistických či marxizmom poznačených historikov (reprezentuje ich napr. MOLNÁR, E.: A magyar társadalom története az Árpád kortól Mohácsig. Budapest 1949, s. 331 – 334.) zastáva a vlastne aj oficiálne prezentuje aj súčasná slovenská historiografia. Pozri KLEIN, B. – RUTTKAY, A. – MARSINA, R.: Vojenské dejiny Slovenska. I. diel. Stručný náčrt do roku 1526. Bratislava 1994, s. 152 – 153. Ďalej vid' tzv. akademické Dejiny Slovenska I. Bratislava 1986, s. 413 – 417, kde sa okrem iného doslova uvádza:

Podstatou druhého stanoviska, ktoré zastávajú mnohí napospol poprední maďarskí historici,⁹ je schvaľovanie Matejovej defenzívnej a zmierlivej politiky voči Osmanskej ríši,¹⁰ ako jedinej reálnej alternatívy z hľadiska mocenských síl, kapacít a celkového potencionálu oboch krajín,¹¹ keďže plánovaná a neustále len slovné deklarovaná široká protiturecká koalícia kresťanských krajín sa nestala skutočnosťou.¹²

Historici obhajujúci Matejov pragmatický (zmierlivý) postoj k Osmanskej ríši sa síce v interpretáciách dôvodov uhorskej expanzívnej politiky voči Českému kráľovstvu a Rakúsku v detailoch nezhodujú,¹³ no vcelku schvaľujú a v tomto duchu aj argumentačne zdôvodňujú postoje a motívy Matejovho konania. Je totiž nepochybné, že Uhorsko sa obsadením a získaním bohatých a prosperujúcich oblastí Moravy, Sliezska, oboch Lužíc a Dolného Rakúska ekonomicky a vojensky posilnilo. V prípade protičeskej vojny sa často uvádzajú náboženské dôvody – boj proti „kacírom“ – či priamo záujem a želanie pápežskej stolice a rímsko-nemeckého cisára.¹⁴ V prípade uhorsko-rakúskej vojny sa okrem iného dôvodí tým, že pôvodcom a iniciátorom nepriateľských vzťahov medzi obidvomi krajinami i panovníkmi bol cisár Fridrich III., čo je vo veľkej miere pravda, lebo roku 1459 sa dal zvoliť za uhorského

„Napriek svojej dobrodružnej zahraničnej politike bol Matej Korvín jednou z najvýznamnejších osobností na uhorskom tróne.“ (Tamže, s. 417). Autorom príslušných pasáží v oboch syntézach je Richard Marsina. Kritické stanovisko k Matejovej výbojnej politike voči západným susedom Uhorska má aj rakúska historiografia: „Es ist zu bezweifeln, ob diese Eroberungspolitik Corvins richtig und für Ungarn vorteilhaft war... Statt alle Kraft darauf zu verwenden, diesen grausamen Feind (myslí sa Osmanská ríša – V. S) zu Boden werfen..., sucht er billige Lorbeere in einem kaum verteidigten Land.“ HANTSCH, H.: Die Geschichte Österreichs. Bd. I. Wien 1960, s. 195.

Nadmieru kritický (a podľa môjho názoru paušalizovaním poznačený) postoj k Matejovej zahraničnej politike zaujal MACEK, J.: c. d., s. 279, keď doslova píše, že Matej „slavnostné pasovaný na hlavného kresťanského turkobijce za celé své panování podnikne jen drobné šarvátky s pohraničními tureckými oddíly a takřka se bojům proti sultánovi nevěnuje... Stačí vrhnout letmý pohled na historii války česko-uherské a rakousko-uherské a je zřejmé, že se zbraň vykovaná římskými preláty proti pohanům obracela v Uhrách k mocenským výbojům do střední Evropy... Lze dokonce říci, že Matyáš Korvín tím, že vrhl všechny síly nejprve do války proti českému králi Vladislavovi a jeho otci, polskému králi Kazimírovi a později proti císaři Fridrichovi III., oslabil obranu na jižní uherské hranici a usnadnil postup Osmanů na Balkáně.“

⁹Zo súčasných či nedávno zosnulých je to napríklad Elemér Mályusz, Lajos Elekes, Ferenc Szakály, András Kubinyi, Gyula Rázsó.

¹⁰Bližšie pozri RÁZSÓ, Gy.: Die Türkenpolitik Matthias Corvinus. Acta Historica, 32, 1986, č. 1 – 2, s. 3 – 50. Tenže: Hunyadi Mátyás török politikája. In: Hunyadi Mátyás, c. d., s. 149 – 200. Rázsó klasifikuje Matejovu vojenskú politiku voči Osmanskej ríši ako aktívnu obranu a etapizuje ju nasledovne: 1. obrana a útok s obmedzeným cieľom (1458 – 1464), 2. rovnováha síl, lokálne vojnové akcie (1465 – 1483), 3. relatívny mier (1484 – 1490). Tamže, s. 178 a nasl.

¹¹Strategická prevaha Turkov sa prejavovala už v dobe, keď územie Osmanskej ríše neprevyšovalo rozsah Uhorska. Za Mehmeda II., keď roku 1451 zdedil trón od Murada II., mala ríša vyše 570 000 km² a Uhorsko 350 000 km². Na konci jeho panovania (roku 1481) narástlo osmanské územie na vyše 800 000 km². S rastom územia bezprostredne súviselo aj zvyšovanie ekonomického, vojenského a ľudského potenciálu. Pozri: SZAKÁLY, F.: Virágkor és hanyatlás 1440 – 1711. Budapest s. d., s. 68.

¹²„Szálesebb körű keresztény összefogásra nem mutatkozott remény, s a magyar uralkodónak lényegében csak el-lensége akad a szomszédos fejedelmek közt. Így csak helyeselni lehet, hogy Mátyás a déli fronton békére törekedett.“ Tamže. V podobnom duchu, no dôkladnejšie sa tejto otázke venuje, presvedčivo a exaktne argumentuje RÁZSÓ, Gy.: Mátyás hadászati tervei és a realitás. Hadtörténelmi közlemények, 103, 1990, č. 1, s. 1 – 30.

¹³Niektoré tieto názory rozoberá a spolu s vlastným stanoviskom prezentuje RÁZSÓ, Gy.: c. d., s. 10 (k uhorsko-českej vojne), s. 22 a nasl. (uhorsko-rakúska vojna). Je pritom zaujímavé, že napríklad ELEKES, L.: A középkori magyar állam története megalapításától mohácsi bukásig. Budapest 1964, s. 259: schvaľuje Matejovo rozhodnutie viesť vojnu proti Rakúsku, keďže jej dôvodom bolo „zachovanie bezpečnosti, nezávislosti kráľovstva... a odvrátenie zo západu hroziaceho nebezpečenstva...“. Naproti tomu vojnu proti Českému kráľovstvu považuje „za nespravodlivú“. Tamže, s. 258. Podobný postoj pôvodne zastával aj RÁZSÓ, Gy.: Mátyás zsoldosseregének hadművészetéről. Hadtörténelmi közlemények, 1958, č. 1 – 2, s. 142 – 145, no v neskorších prácach tento dobovej ideológii poplatný názor korigoval.

¹⁴„Mátyás a cseh háborúval a császár és a pápa kívánságának tett eleget,...“ – teda Matejova vojna proti Čechom predstavovala naplnenie želaní cisára a pápeža – uvádza sa v jednej z posledných maďarských syntéz ENGEL, P. – KRISTÓ, Gy. – KUBINYI, A.: Magyarország története 1301 – 1526. Budapest 1998, s. 254. (Autorom kapitola venovaných obdobiu rokov 1458 – 1526 je András Kubinyi.)

kráľa – bol teda Matejovým protikráľom – a až do roku 1464 protiprávne zdržiaval uhorskú kráľovskú korunu.¹⁵

Keďže oblasť zahraničnej i vnútornej centralizačnej politiky – ako azda najvypuklejšie body kontroverzných postojov historikov – úzko a bezprostredne súvisia s oblasťou vojenstva a branných síl, považujem za potrebné poukázať na to, ako sa v rokoch 1458 až 1490 vyvíjala zákonotvorná činnosť v oblasti uhorského vojenstva, v akej miere sa v uhorskom zákonodárstve premietli konkrétne vojensko-politické udalosti či situácie a ako legislatíva reagovala na vývojové trendy vo vojenstve. Popri týchto otázkach si budem všímať aj legislatívno-právnu interpretáciu nosných prvkov a javov uhorského stredovekého vojenstva, akými boli najmä insurekcia a insurekčné vojsko,¹⁶ bandérium,¹⁷ portálne vojsko,¹⁸ stipendium (čiže žold) a žoldnierske vojsko, salarium,¹⁹ subsidium²⁰ a podobne.

Príslušné legislatívno-právne normatívy vojenského charakteru možno skúmať v zásade dvojakým spôsobom: buď tematicky²¹ alebo v chronologickom slede. Rozhodol som sa sledovať normatívy v časovej postupnosti, pretože tento prístup umožňuje bezprostrednejšie vnímať jednak vývojový rámec vojenstva na pozadí spoločensko-právnych vzťahov a jednak zákonotvorný trend v kontexte s konkrétnou vojensko-politickou skutočnosťou. Uvedomujem si pritom, že vnímanie a posudzovanie istého procesu či javu alebo istej ustanovizne len cez zákonodarstvo je spojené s rizikom zúženosti či dokonca deformácie obrazu o danej skutočnosti. Ako hlavný limitujúci faktor pôsobí predovšetkým to, že zákon síce na jednej strane odráža a súčasne reaguje na reálnu skutočnosť, na druhej strane však vo významnej miere vyjadruje iba želanie a verejnú vôľu zákonodarcu.²² Pre právne vzťahy a zákonotvornú činnosť za feudalizmu je ďalej charakteristické aj to, že takmer každý krajinský zákon či zákonný článok sprevádzalo udeľovanie množstva väčších či menších privilégií, imunit či exempcií, ktoré právnu silu a účinok príslušných zákonov postupne oslabovali alebo ich dokonca úplne znefunkčnili.²³

¹⁵O vzťahu Mateja a Frídriha III. podrobne viď NEHRING, K.: c. d.

¹⁶Komplexnejším legislatívnym východiskom insurekcie a insurekčnej ustanovizne je Zlatá bula Ondreja II. z roku 1222, ako som na to poukázal v štúdií SEGEŠ, V.: Legislatívno-právny rámec uhorského vojenstva do sklonku 14. storočia. *Vojenská história*, 3, 1999, č. 1, s. 7 – 10. Pojmu insurekcia v modernej slovnéj zásobe plne zodpovedá termín mobilizácia.

¹⁷V uhorskej legislatívno-právnej praxi sa termín bandérium prvýkrát uvádza v 1. zákonomnom článku dekrétu kráľa Žigmunda z roku 1403. Na tomto mieste chcem poukázať na to, že prax citovania zákonov nie je doposiaľ jednotná. V staršej odbornej literatúre (zaiste aj pod vplyvom maďarskej historiografie) sa najčastejšie uvádza rok a (zákonný) článok, prípadne aj paragraf: napríklad 1486:31 § 3 znamená odkaz na zákonný článok 31, paragraf 3 v dekréte kráľa Mateja I. z roku 1486. S ohľadom na súčasnú slovenskú jazykovú prax budem legislatívno-právne akty skrátene citovať ďalej takto: najprv arabskou číslicou zákonný článok (zák. čl.), resp. článok (čl.), za znakom lomenia (/) uvádzam príslušný rok a napokon prípadne paragraf (§), teda už uvedený príklad má nasledovnú podobu: 31/1486, § 3. V prípade, že v jednom roku bolo vydaných viacero zákonných normatívov (dekrétov či nariadení), uvádzam za rokom v zátvorke príslušný mesiac, resp. aj deň vydania normatívu.

¹⁸Portálne vojsko bolo právne a inštitucionálne prvýkrát zakotvené v zák. čl. 6/1397 (október), kde sa však pod týmto názvom nespomína. K ustanovizni portálneho vojska pozri BOROSY, A.: A telekkatonaság és a parasztság szerepe a feudális magyar hadszervezetben. Budapest 1971. Daniel Rapant nazýva túto ustanovizeň stoličnou milíciou (RAPANT, D.: Drobné štúdie k slovenskému stredoveku. IV. Rutheni exercitantes (Bojovní Rusíni). Slovenská archivistika, 10, 1975, č. 2, s. 112.

¹⁹Salarium (resp. sallarium), čiže finančné prostriedky, ktoré poskytoval (zväčša) panovník na vystrojenie vojska, sa prvýkrát v uhorskej legislatívnej praxi spomína v zák. čl. 9/1445: „...qui de salariis et provisionibus baronibus, capitaneis atque gentibus...“.

²⁰Subsidium (doslova podpora) bolo mimoriadnou daňou, vyberanou na protiturecké vojny, prvýkrát sa spomína v 2. článku vojenských propozícií vydaných okolo roku 1415 – 1417.

²¹Tento spôsob prezentuje napríklad ERDÉLYI, L.: Magyarország törvényei Szent Istvántól Mohácsig. Budapest 1942.

²²SEGEŠ, V.: Legislatívno-právny rámec, c. d., s. 4. V tejto štúdií som okrem iného poukázal na zložitost' uhorského stredovekého právneho systému (najmä s. 4 – 6), ako aj na jav terminologického zaostávania úradného (právneho) jazyka za reálnou skutočnosťou (s. 16, pozn. 82).

²³BOROSY, A.: A telekkatonaság, c. d., s. 48 – 49.

Základným pramenným dielom uhorských zákonov nadhlo bola predovšetkým milenárna edícia uhorských zákonov vydaná pod latinským názvom *Corpus Juris Hungarici*; obdobiu stredoveku je venovaný 1. diel, v ktorom je publikovaných 9 dekrétov (sumárne obsahujúcich 215 zákonných článkov) z obdobia rokov 1458 – 1490.²⁴ Prvý z nich, ako výsledok rokovania volebného snemu konaného v januári 1458, vydal gubernátor Michal Siládi, šesť dekrétov vydal kráľ Matej, a to roku 1462, 1464, 1471, 1478, 1481 a 1486. Vydavateľom dekrétu z roku 1474 boli uhorské stavy a tzv. palatínske články datované rokom 1485²⁵ nemajú uvedeného vydavateľa, nepochybne však boli výsledkom spoločnej vôle kráľa a stavov.

Viacere legislatívno-právne normatívy aj z obdobia Mateja Korvína, neskôr zaradené i nazaradené do milénarnej zbierky zákonov, ešte na prelome 18. – 19. storočia publikovali historici a priekopníci uhorskej modernej diplomatiky Kovačičovci: Martin Juraj Kovačič²⁶ a jeho syn Jozef Mikuláš Kovačič.²⁷ Ich edície sú však dnešnej bádateľskej obci takmer neprístupné.

Výsledkom objektívnych potrieb súčasnej historiografie, ako aj úsilia maďarských historikov a archivárov sa stala moderná kritická edícia zákonov a nariadení z obdobia rokov 1301 – 1457²⁸, na ktorú chronologicky nadviazala edícia zákonov a nariadení Uhorska z obdobia vlády Mateja Korvína.²⁹ Táto edícia, v ktorej je publikovaných spolu 34 legislatívno-právnych noriem, sa stala východiskovou bázou môjho rozboru.

* * *

Nečakaná smrť Ladislava V. Pohrobka (23. novembra 1457 v Prahe) akcelerovala mocenský chaos a vnútorné rozbroje v Uhorskom kráľovstve, ktoré sa od marca 1457, keď popravili Ladislava Huňadyho a uväznili jeho mladšieho brata Mateja, vlastne nevymanilo z osídil občianskej vojny. Na začiatok januára 1458 zvolali veľmoži do Pešti volebný snem. Písomné pozvanie sa síce nezachovalo, no zaiste bolo adresované všetkým šľachticom osobne, keďže sa na snem dostavili v masovom počte. Okolnosti a priebeh snemu pomerne podrobne opisali súveki dejepisci Ján z Turca,³⁰ Peter Ransanus,³¹ ako aj Antonio Bonfini,³² ktorý sa handi-

²⁴*Corpus Juris Hungarici*. Magyar Törvénytár. 1000 – 1526. évi törvénytíkkék (ďalej CJH). Ed. MÁRKUS, D. Budapest 1899, s. 328 – 469.

²⁵Tamže, s. 396 – 403. Datovanie rokom 1485 je chybné, dekrét bol vydaný v januári 1486, ako na to poukazujem nižšie.

²⁶KOVACHICH, M. G.: *Vestigia comitiorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia usque ad hodiernu diem celebratorum*. Budae 1790. Tenže: *Supplementum ad Vestigia comitiorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia usque ad hodiernum diem celebratorum*. I.-II. Budae 1798 – 1801.

²⁷KOVACHICH, I. N.: *Monumenta veteris legislationis Hungaricae*. I.- II. Claudiopoli – Zagrabiae 1815. Tenže: *Sylloge decretorum comitialium regni Hungariae*. I. – II. Pestini 1818.

²⁸DÖRY, F. – BÓNIS, G. – BÁCSKAI, V.: *Decreta regni Hungariae*. Gesetze und Verordnungen Ungarns. 1301 – 1457. (ďalej DRH 1301 – 1457). Budapest 1976.

²⁹DÖRY, F. – BÓNIS, G. – ÉRSZEGI, G. – TEKE, S.: *Decreta regni Hungariae*. Gesetze und Verordnungen Ungarns. 1458 – 1490. (ďalej DRH 1458 – 1490). Budapest 1989. Stručnú, no faktograficky hutnú recenziu tejto edície podal R. Marsina (viď *Historický časopis*, 38, 1990, č. 6, s. 897 – 899.)

³⁰Posledné kritické vydanie textu kroniky s dvoma zväzkami komentára vyšlo v rokoch 1985 – 1988 v Budapešti. (Johannes de Thurocz *Chronica Hungarorum*. I. Textus. Ediderunt E. Galántai et J. Kristó. Budapest 1985. Johannes de Thurocz *Chronica Hungarorum*. II. Commentarii 1, 2. Composuit E. Mályusz adiuvante J. Kristó. Budapest 1988. Časť prekladu kroniky do slovenčiny zachytávajúcu udalosti z obdobia rokov 1385 – 1487 podal SOPKO, J.: *Kroniky stredovekého Slovenska*. Stredoveké Slovensko očami kráľovských a mestských kronikárov (ďalej *Kroniky*). Budmerice 1995, s. 114 – 221, 320 – 347. O sneme pozri s. 210 – 212.

³¹Editorom posledného kritického vydania bol Péter Kulcsár, viď. RANSANUS, P.: *Epithoma rerum Hungararum*. (Curam gerebat Petrus Kulcsár) Budapestini 1977.

³²Na poslednom kritickom latinskom vydaní Dekád uhorských dejín sa podielal kolektív viacerých maďarských vedcov: FÓGEL, I., IVÁNYI, B., JUHÁSZ, L., KULCSÁR, M., KULCSÁR, P.: *Antonius de Bonfinis Rerum Ungaricarum decades* (ďalej Dekády). Tomi I. – IV. Lipsiae – Budapestini 1936 – 1941, 1976. O sneme pozri Dekády 3.9.20 – 93. (Príslušnú časť alebo pasáž Dekád skrátené citujem len arabskými číslicami, pričom najprv uvádzam príslušnú dekádu, potom knihu a napokon odsek, čiže citovaná odvolávka znamená 3. dekádu, 9. knihu, 20. až 93. odsek. K hodnoteniu dekád z hľadiska vojenskej histórie pozri SEGEŠ, V.: *Reflexia vojenstva v Dekádach uhorských dejín Antonia Bonfiniho*. *Vojenská história*, 4, 2000, č. 2, s. 76 – 88.

cap tridsaťročného časového odstupu od udalosti snažil vykompenzovať nebyvalou dávkou spisovateľskej invencie. Najdôležitejším výsledkom snemového rokovania bolo zvolenie Mateja Huňadyho za uhorského kráľa, čo sa verejne vyhlásilo 24. januára 1458. Matej sa na sneme nemohol zúčastniť, keďže vtedy bol ešte stále internovaný v Prahe. K Matejovmu zvoleniu prospelo viacero okolností. V radoch početnej strednej a drobnej šľachty mal sympatie najmä preto, že bol synom legendárneho hrdinu protitureckých vojen Jána Huňadyho, ktorý sa z radového šľachtica a rytiera vypracoval až do hodnosti gubernátora a hlavného kapitána Uhorského kráľovstva. Podporu veľmožskej kliky reprezentovanej palatínom Ladislavom Gorjanským sa podarilo získať vďaka dohode, ktorú 12. januára 1458 za huňadyovskú stranu uzatvorila Matejova matka Alžbeta a jej brat Michal Siládi.³³ Významným argumentom pri voľbe nového kráľa bola aj prítomnosť početného vojska Matejovho ujca, Michala Siládiho, ktorý ho „za značné peniaze naverboval medzi Sedmohradčanmi, z Dolného Uhorska, ďalej spomedzi Čechov, Poliakov, Nemcov“.³⁴ Keďže Matej nebol plnoletý (mal sotva 15 rokov), snem zvolil na 5 rokov za gubernátora Michala Siládiho. Ten z titulu svojej funkcie osobne v mene neprítomného kráľa vydal dekrét potvrdzujúci platnosť i záväznosť zákonných článkov, o ktorých na sneme rozhodli „domini prelati, barrones, nobiles et proceres universi“, čiže všetci páni preláti, veľmoži a šľachtici.³⁵ Dekrét z januára 1458 obsahuje 16 zákonných článkov, priamo a výlučne vojenstvu je venovaný 2. zákonný článok. Určuje sa v ňom, že „povinnosť za obranu Uhorského kráľovstva pred všetkými a akýmkoľvek nepriateľmi a pustošiteľmi má pán kráľ, a to zo svojich regálnych príjmov. Ak by však pán kráľ z vlastných prostriedkov nemohol či nedokázal ubrániť krajinu pred útokmi týchto nepriateľov, vtedy musia preláti, baróni a ostatní klerici tohto kráľovstva vystrojiť a postaviť svoje bandériá alebo oddiely... Keď by sa ani spolu s nimi nedalo odolať nepriateľom, vtedy musia všetci šľachtici a zemepáni akéhokoľvek stavu bojovým spôsobom (t. j. ozbrojene – V. S.), tak ako tomu bolo za čias ostatných uhorských kráľov, nastúpiť a byť k dispozícii.“³⁶ Okrem uvedeného článku o stupňovitej organizácii obrany sa venuje pozornosť zabezpečeniu vnútorného poriadku v krajine (zák. čl. 1, 3), fortifikáciám i opevneným mestám (zák. čl. 6, 8, 14) a v súvislosti s pravidelným organizovaním oktaválneho súdu štyrikrát do roka (zák. čl. 4) sa spomína, že jedinou prekážkou jeho konania môže byť iba všeobecná vojenská pohotovosť, čiže mobilizácia (generalis exercitus). V ďalších článkoch je napríklad záväzok, že kráľ nebude vyrubovať mimoriadne dane (zák. čl. 5), že cirkevné ani svetské hodnosti a ani majetky nebude kráľ udeľovať cudzincom (zák. čl. 7). Z dekrétu vyplýva, že prijaté ustanovenia zohľadňovali najmä záujmy radovej šľachty, ktorej sa ukladalo – išlo o povinnosť, ale v danom prípade aj o právo – zúčastňovať sa osobne na sneme, ktorý sa mal konať každoročne na Turíce v Pešti (zák. čl. 13). V neprospech veľmožov vyznieva aj naria-

³³Spečatením dohody mal byť Matejov sobáš s palatínovou dcérou Annou Gorjanskou. Sobáš sa však napokon neuskutočnil, lebo Matej sa ešte pred návratom do Uhorska (9. februára 1458 v Strážnici na Morave) zasnúbil s dcérou Juraja Poděbradského, ktorý sa krátko potom stal českým kráľom. Nedodržanie dohody o sobáši bolo príčinou opätovného zhoršovania vzťahov medzi huňadyovským a gorjanským táborom, vyvrcholilo 27. júla 1458 odvolaním Ladislava Gorjanského z funkcie palatína.

³⁴Dekády 3.9.10. Bonfiniho údaj o 20-tisícovom vojsku je zaiste nadsadený. Pod vplyvom pomerne spoľahlivej historicko – chronologickej príručky (Magyarország történeti kronológiája (ďalej MTK). I. kötet. A kezdetektől 1526-ig. Budapest 1986, s. 273) sa v novších prácach (napr. DRH 1458 – 1490, s. 81) uvádza počet 15 000 ozbrojencov.

³⁵Text dekrétu pozri DRH 1458 – 1490, s. 83 – 87.

³⁶„...dominus rex contra omnes et quoslibet inimicos et devastatores huius regni hoc regnum Hungarie de suis proventibus regalibus protegere et defensare teneatur, ita videlicet quod si idem dominus rex ab insultibus ipsorum inimicorum huius regni cum ipsis proventibus protegere non posset vel non valeret, extunc prelati et barrones ceterique viri ecclesiastici huius regni banderia seu gentes ipsorum eidem etiam ipsis inimicis resistere non possent, extunc universi nobiles et alterius cuiusvis status possessionati homines exercituantium more, prout aliorum regum Hungarie temporibus fuit, procedere et permanere teneantur.“ DRH 1458 – 1490, s. 84. Dekrét publikovaný v CJH, s. 328 – 335, neobsahuje posledný (čiže 16.) zákonný článok a drobný rozdiel je aj v textácii záveru 2. zák. čl. (2. §), kde sa šľachticom a zemepánom ukladá povinnosť „procedere, et exercituaré“, čiže nastúpiť a bojovať. (Tamže, s. 330.)

denie, aby sa gubernátorovi do 15 dní vrátili cirkevné a svetské majetky, ktorých sa ktokoľvek neoprávnene zmocnil za posledné tri roky (zák. čl. 1). Pod právomoc gubernátora sa mali okamžite vrátiť aj všetky opevnené (čiže vlastne slobodné kráľovské) mestá a kráľovské hrady – universe civitates murate ac castra regalia (zák. čl. 14).

Pozornosť, ktorá sa v tomto, ale aj v neskorších zákonoch a nariadeniach venovala hradom, nebola náhodná. Hrady totiž v stredovekom Uhorsku nielen symbolizovali, ale skutočne aj predstavovali reálnu moc. Možno to dokumentovať aj príkladom o vlastníctve hradov. Na začiatku Matejovej vlády bolo v Uhorsku 360 hradov, z nich 36, čiže rovných 10 % patrilo Matejovi, vrátane huňadyovského rodinného vlastníctva. Na cirkev, resp. cirkevných hodnostárov ustanovených do funkcií podľa patronátneho práva pripadalo 37 hradov (10,3 %). Vo vlastníctve barónov a veľmožov bolo až 173 hradov (48,1 %), ostatní šľachtici vlastnili 67 hradov (18,6 %). Značná časť týchto šľachticov bola vzťahom familiarity pripútaná k veľmožom, ktorí tak kontrolovali alebo mali pod vplyvom viac než polovicu hradov, čiže vo väčšej časti krajiny. Spolu 47 hradov (13,1 %) bolo v rukách cudzincov (medzi nich patril napríklad Ján Jiskra či cisár Fridrich III.), resp. (dnes už) neznámych či neidentifikovateľných vlastníkov.³⁷

Prvým samostatným legislatívnym normatívom kráľa Mateja je dekrét z roku 1458, vydaný „v Pešti na dvanásť deň konania snemu“, čiže pravdepodobne 8. júna.³⁸ Pomerne rozsiahly dekrét obsahujúci až 48 zákonných článkov je svedectvom toho, že mladému kráľovi išlo predovšetkým o upevnenie vlastnej mocenskej pozície, o odstránenie anarchie a svojvôle v krajine. Prevažná väčšina relatívne nesystematicky usporiadaných zákonných článkov sa venovala nastoleniu vnútorného poriadku a bezpečnosti, a to v duchu či dokonca priamo prevzatím dikcie niektorých obdobných článkov dekrétu kráľa Žigmunda Luxemburského z 8. marca 1435,³⁹ dekrétu Albrechta Habsburského z 29. mája 1439⁴⁰ a dekrétu stavov z marca 1447.⁴¹ Svedčí to o tom, že vnútropolitická situácia sa ani po zvolení nového kráľa hneď nestabilizovala a v mnohom pripomínala časy, keď v krajine šarapatili najprv husiti a zakrátko potom jiskrovci, bratříci, ako aj viacerí miestni šľachtici a veľmoži. Na hrozbu vonkajšieho ohrozenia poukazujú ustanovenia 12. a 16. zákonného článku, v ktorých sa hovorí, že „pri obrane, ochrane a znovuzískavaní hraníc a pohraničia v ktorejkoľvek časti kráľovstva sa má kráľ riadiť radami prelátov, barónov a šľachticov.“⁴² Ich rád sa má kráľ pridržovať aj vo veciach mét a hraníc medzi Uhorskom a Moravou.⁴³ Výslovne vojenstvu je venovaný 2. zákonný článok. Určuje sa v ňom, že „za obranu krajiny a pohraničia je zodpovedný kráľovský majestát, ktorý má poskytovať svojim bojovníkom žold, aby žoldníci nespôsobovali obyvateľom škodu.“⁴⁴ Ak by sa však počas vojenčenia či výpravy, alebo hocikedy dopustili násilných činov, lúpeží, plienenia, prisvojovania potravín, týrania ľudí, majú byť potrestaní ako ostatní páchatelia násilných trestných činov. Rovnako majú byť potrestaní aj vojaci, ktorí by

³⁷ENGEL, P. – KRISTÓ, Gy. – KUBINYI, A.: Magyarország története 1301 – 1526, c. d., s. 217 – 218.

³⁸Text a regest dekrétu pozri DRH 1458 – 1490, s. 88 – 106. Predpokladaný deň a mesiac je stanovený podľa toho, že kráľ zvolal snem na 28. máj 1458. (Tamže, s. 88, s citačnými odkazmi na pozvanie pre prelátov, barónov, šľachticov, ako aj mestá, napr. Košice).

³⁹DRH 1301 – 1457, s. 258 – 276. Porovnaj zák. čl. 3 a 6/1435 (8. marec) so zák. čl. 25/1458 (jún), zák. čl. 4/1435 (8. marec) so zák. čl. 27/1458 (jún), zák. čl. 10/1435 (8. marec) so zák. čl. 28/1458 (jún).

⁴⁰Tamže, s. 283 – 300. Je povšimnutiahodné, že ustanovenia citovaného Albrechtovho dekrétu sa úplne, čiastočne alebo modifikovane premietli do 1. až 31. zák. čl. Matejovho dekrétu z júna 1458.

⁴¹Tamže, s. 360 – 372. Porovnaj zák. čl. 2/1447 so zák. čl. 2/1458 (jún), zák. čl. 25/1447 so zák. čl. 27/1458 (jún), zák. čl. 42/1447 so zák. čl. 42/1458 (jún), zák. čl. 7/1447 so zák. čl. 43/1458 (jún).

⁴²„... quoad defensiones conservaciones et recuperaciones metarum et confinium in quacunq[ue] parte regni prelatorum, baronum et nobilium consiliis rex utatur.“ DRH 1458 – 1490, s. 95.

⁴³„De metis vero et graniciebus inter Hungariam et Moraviam quicquid de consilio eorundem prelatorum, baronum et regni nobilium dominus rex de iure facere debet, diligenter faciat.“ Tamže.

⁴⁴„Atque maiestas regia pro tuitione regni et confinium eiusdem conservacione hominibus suis exercituantibus de stipendio regali dispositiones faciat sic, ut regnicole ab illis exercituantibus non afficiantur preda.“ Tamže, s. 91.

neoprávnene okupovali domy šľachticov.⁴⁵ Všeobecná vojenská pohotovosť občanov, čiže vlastne všeobecná mobilizácia šľachticov, sa nemusí vyhlásiť dovtedy, kým kráľovi žoldnieri dokážu odolávať nepriateľom; vyhlasuje sa však vtedy, keď sa nepriatelia hrnú v takom množstve, že im nedokáže odolať vojsko postavené kráľom z jeho príjmov, ani bandériá vystrojené prelátmi a barónmi a ani žoldnieri, ktorých podľa zvyklosti najímajú klerici.⁴⁶ Krajskí šľachtici narukovaní v rámci všeobecnej brannej pohotovosti sú povinní vyčkať a slúžiť na hraniciach kráľovstva 15 dní, a ak by sa dovtedy nepriateľ nezjavil, podľa dávneho zvyku nemusia ďalej zotrvať vo vojsku.⁴⁷ Zákonný článok 11 (podobne ako predtým zák. čl. 13/1439) určoval spôsob nakladania so získanými vojnovými zajatcami a vojnovou korisťou: „Ak Uhri počas vojenčenia, keď sa im neposkytujú žold, v bojoch a bitkách či v akýchkoľvek šarvátkach proti nepriateľom krajiny zajmú dakoho z protivníkov, alebo sa im podarí čosi získať, vtedy si títo Uhri môžu získaných zajatcov či korisť ponechať alebo predať alebo darovať cirkvi do jarma večnej služby s výnimkou význačných osôb či nepriateľských kapitánov (t. j. veliteľov – V. S.), ktorí prislúchajú kráľovskému majestátu, a ten s nimi nakladá podľa svojho uváženia.⁴⁸ S vojenstvom čiastočne alebo okrajovo súvisia mnohé ďalšie ustanovenia predmetného dekrétu. Napríklad v 31. zákonomnom článku sa nariaďuje, aby sa všetky pevnosti (omnia fortalicia), ktoré boli postavené v čase od úmrtia kráľa Albrechta (27. októbra 1439) zbúrali do nastávajúceho dňa svätého Michala (čiže do 29. septembra 1458) s výnimkou tých, ktoré podľa kráľa a stanoviska prelátov a barónov sú nevyhnutne dôležité pre krajinu. Nesplnenie tohto nariadenia sa malo potrestať ako večitá nevernosť (pena perpetue infidelitatis), išlo vlastne o velezradu, ktorá sa oddávna považovala za hrdelný zločin.⁴⁹ Obdobný charakter majú aj ustanovenia v 32. a 33. zákonomnom článku, kde sa spomínajú hrady (castra), mestá (civitates), mestečká (opida), dediny (ville), pozemky (terre et quelibet portiones possessionarie), resp. príjmy z nich ako aj náležitosti patriace korune, ktoré boli po smrti kráľa Albrechta neprávom okupované či odňaté a ktoré sa musia taktiež do nastávajúceho dňa svätého Michala vrátiť právoplatným vlastníkom, resp. kráľovi, a to pod trestom večitej nevernosti.⁵⁰ V zákonomnom článku 44 sa kráľ prisahou zaväzuje, že okrem riadnej komornej dane (lucrum camerae) a obvyklých príjmov nebude požadovať žiadne iné dane.⁵¹ O snahe urýchlene konsolidovať pomery v krajine svedčí aj posledný, 48. zákonný článok, v ktorom sa zaručuje, že žiaden z prívržencov kráľa Mateja, alebo z prívržencov nebohého kráľa Ladislava (Pohrobka) nebude braný na zodpovednosť za postoje a činy, ktorých sa dopustil do času, keď Mateja zvolil za kráľa a Michala Siládiho za gubernátora.⁵²

Snem a jeho priebeh i výsledky nepochybne prispeli k posilneniu Matejovho postavenia, takže mladý kráľ už koncom júla 1458 uskutočnil niekoľko závažných personálnych zmien; Ladislava Gorjanského zbavil hodnosti palatína a namiesto neho vymenoval Michala Orsága,

⁴⁵„Si autem afficerentur aliquo tempore, tales exercitantes veluti patratores actuum potentiiorum reputentur et super spoliis, rapinis et victualium exactionibus et verberationibus hominum per eos exercitantes in progressu exercituali commissis fieri debeat evocatio cum insinuatione contra eosdem, qui veritate comperta in primis octavis in facto potentie convicantur instar aliorum patratorum actuum potentiiorum contra actores in causa, neque tales exercitantes in domibus nobilium condescendant.“ Tamže.

⁴⁶„Exercitus vero generaliter regnicolis interim, donec huiusmodi stipendiarii exercitantes inimicis resistere poterunt, non indicetur, nisi tunc, cum tante et tam magne inimicorum multitudini supervenire contingeret, cui dominus rex de proventibus regalibus ac ex concurrentia banderiorum prelatorum et baronum et stipendiariis a viris ecclesiasticis more alias consueto debentibus resistere non posset, promulgetur.“ Tamže.

⁴⁷„Nobiles regni in exercitu generali non ulterius, quam usque ad confinia et metas regni exercitualmente proficiantur, ubi si inimici defuerint, solummodo per quindecim dierum spatium et non amplius in exercitu tali moram facere teneantur antiqua consuetudine regni requirente.“ Tamže, s. 92.

⁴⁸Pozri tamže, s. 94.

⁴⁹Činy kvalifikované ako nevernosť (nota infidelitatis) sa taxatívne vypočítavajú v zák. čl. 2/1462. Pozri ďalej.

⁵⁰Pozri DRH 1458 – 1490, s. 101 – 102.

⁵¹Tamže, s. 104.

⁵²Tamže, s. 105.

za sedmohradského vojvodu vymenoval svojho prívrženca a príbuzného Sebastiána Rozhanovského, čím vlastne do značnej miery eliminoval vplyv dovtedajšieho vojvodu Mikuláša Ilockého, svojho ujca Michala Siládiho donútil abdikovať z postu gubernátora, ba začiatkom októbra ho dal uväzniť. V septembri kráľ vyhlásil šľachtickú insurekciu do boja proti Osmanskej ríši a začiatkom októbra vyrubil mimoriadnu daň vo výške 1 zlatý od každej porty čiže usadlosti, čím porušil svoj záväzok zakotvený v zák. čl. 44/1458 (jún). V priebehu októbra Matej dosiahol zopár úspechov na bojisku v Srbsku proti Turkom a na 6. decembra 1458 zvolal do Segedína snem.⁵³ Pozvanie naň dostali aj mestá,⁵⁴ ktoré si mali doniesť so sebou pečate, a z každej stolice sa mali dostaviť aspoň štyria význační šľachtici.⁵⁵

Výsledky rokovania segedínskeho snemu sa premietli do dekrétu z 5. januára 1459, ktorý je najobširnejším i najkomplexnejším vojenským normatívom vydaným za vlády kráľa Mateja.⁵⁶ Z 32 zákonných článkov sa až 28 článkov zaoberá vojenstvom. Dekrét sa síce v mnohom opieral o dovtedajšie vojenské zvyklosti a právne úpravy,⁵⁷ no zároveň aj nanovo podstatne obohatil prax o ustanovenia, ktorých cieľom bolo zvýšiť vojenský potenciál a bojovú i údernú silu Uhorského kráľovstva. Z tohto hľadiska sa v dekréte špecifikovali fázy postavenia vojska, postupy a kľúče pre vymedzenie kategórií a počtu vojnopovinných, čím sa vlastne zároveň determinovala aj štruktúra a skladba uhorských branných síl. V zákonnom článku 1 sa hovorí, že „kráľ má podľa svojich možností postaviť a vystrojiť bandérium, ktoré má jednak strážiť a chrániť jeho osobne a jednak brániť krajinu“. Ďalej sa spomínajú kráľovi vlastní poddaní z jeho všetkých mestečiek, usadlostí a provincií, ktorých taktiež treba zahrnúť do súpisu povinných vojenčením, čo sa však nevzťahuje na kráľovské mestá a mestečká dodávajúce výzbroj a vojnový materiál. Od každých 20 poddaných sa má postaviť jeden dobre ozbrojený vojak. Vojaci postavení z kráľovských majetkov bojujú pod kráľovou zástavou, čiže v kráľovom bandériu, a to kdekoľvek, teda aj za hranicami krajiny. Obdobne aj priami poddaní prelátov sú povinní bojovať v ich bandériach, no tzv. predialisti, čiže cirkevní šľachtici (nobiles vero ecclesiarum), majú vojenčiť podľa dávneho zvyku, a nie podľa nastávajúcej konskripcie. V zák. čl. 2 sa hovorí, že podľa dávnejšie stanoveného spôsobu (čím sa myslí zák. čl. 9/1454) vojenčia aj slavónski šľachtici. Všetci preláti – arcibiskupi, biskupi a väčší opáti a prepošti – sú v zmysle zákonného článku 3 povinní vojenčiť ako za čias kráľa Žigmunda, čiže stavajú bandéria a stanovený počet kopijí (cum eorum banderiis et numero lancearum exercituarunt). Menší opáti a prepošti, kapituly a konventy, ako aj ostatní klerici sú povinní vystrojiť vojakov podľa stanoveného kľúča, čiže od každých 20 poddaných jedného ozbrojenca. Svetskí baróni, ktorým kráľ na bandéria poskytuje príspevok (salarium) z kráľovskej pokladnice, nesmú do týchto bandérií zaraďovať vojakov, ktorých sú povinní postaviť na základe svojich majetkov, lebo tí majú byť zaradení do portálneho vojska v rámci príslušných stolíc (zák. čl. 4).⁵⁸ Podľa zákonného článku 5 sú všetci baróni, šľachtici a zemepáni povinní za každých 20 poddaných, ktorí im platia pozemkovú daň, postaviť jedného obrneného jazdca vyzbrojeného mečom, šti-

⁵³ ENGEL, P. – KRISTÓ, Gy. – KUBINYI, A.: Magyarország története 1301 – 1526., c. d. 218.

⁵⁴V Maďarskom krajinskom archíve (ďalej MOL), fond stredoveké listiny (ďalej DI) sa zachovali exempláre pozvania pre Bardejov (DI 213739), Bratislavu (DI 243000), Komárno (DI 261498). Porovnaj DRH 1458 – 1526, s. 107.

⁵⁵„... quatuor vel plures vobis notabilioribus ...“ DRH 1458 – 1526, s. 107. Účasť štyroch vyskancov z každej stolice sa potvrdzuje aj v prólôgu dekrétu: „de unoquoque comitatu quatuor electi ...“ Tamže, s. 109 – 110.

⁵⁶Text a regist dekrétu tamže, s. 107 – 118.

⁵⁷Ide najmä o dekrét Žigmunda Luxemburského z 12. marca 1435 (pozri DRH 1301 – 1457, s. 277 – 282, resp. CJH, s. 244 – 251), ktorý vlastne zosumarizoval všetky dovtedajšie uhorské vojenské úpravy v súvislosti s obranou krajiny, ako aj dekrét Ladislava Pohrobka z 25. januára 1454 (DRH 1301 – 1457, s. 378 – 383, resp. CJH, s. 316 – 325), ktorý prispel k zdokonaleniu branného systému z hľadiska protitureckej obrany.

⁵⁸„... barones seculares, quibus dominus rex ad levanda eorum banderia de preventibus regalibus sallaria dare teneatur, huiusmodi, banderria, eorum cum exercituantibus ex iobagionum suorum connumerandorum resultantibus integrare non debeant, sed ipsos exercitantes iobagionum connumerandorum preter banderia sua faciant exercitare et huiusmodi exercitantes in singulis comitatibus sub ductoribus belli dare teneantur.“ DRH 1458 – 1490, s. 111.

tom, tulcom, lukom alebo kopijou. Želiari sa však do tohto počtu nezarátavajú.⁵⁹ Zostavovateľov súpisov (connumeratores nobiles) pre postavenie vojska nevolí stoličná šľachta, ale ich menuje kráľ. Funkciu sú povinní prijať, a ak by ju odmietli, musia bezodkladne zaplatiť pokutu 50 hrivien (zák. čl. 7). Svoju funkciu vykonávajú na vlastné náklady, za čo sú oslobodení od povinnosti osobne narukovať, povinnosť postaviť obrneného jazdca podľa počtu poddaných sa na nich však vzťahuje (zák. čl. 16). Kráľ osobne ustanovuje aj kapitána, čiže vojenského veliteľa každej stolice (zák. čl. 7).⁶⁰ Dĺžku vojenskej služby taktiež určuje kráľ, no ročne to nemá byť viac než tri mesiace (zák. čl. 8). Šľachtici nie sú povinní zúčastňovať sa výprav vedených kráľom za hranice krajiny, ich vojaci zaradení do portálneho vojska sa však na takýchto výpravách musia zúčastňovať (zák. čl. 9). V zákonnom článku 11 sa na rozdiel od predchádzajúcich dekrétov po prvýkrát zohľadnili skutočné možnosti najchudobnejších zemanov. Osobne má narukovať iba ten, čo má aspoň desať poddaných.⁶¹ Desiati zemanovia, ktorí nemali poddaných, mali postaviť jedného jazdeckého lukostrelca na tri mesiace. Aj zeman, čo vojenčí za žold u preláta alebo u baróna, je povinný v závislosti od veľkosti svojho majetku postaviť vojakov podľa predpísaného kľúča (zák. čl. 13). Podľa zákonného článku 20 konskripcii k portálnemu vojsku podliehali aj všetci Valasi, Rusíni a Slovania valašskej viery (Wolachi, Rutheni et Sclavi fidei Wolachorum), pričom však mali naďalej konať aj svoje obvyklé vojenské povinnosti,⁶² starý spôsob vojenčenia sa inak ponechával Kumánom, Jásom a Tatárom, ako aj Sasom, takže ich pre tento prípad nespisovali. Podľa článku 23 a 24 šľachtickí služobníci či sluhovia – konkrétne roľníci, remeselníci (tesári, kováči, stolári), paholkovia a krajičiri – nepodliehali konskripcii. Ani rôzni kráľovskí dvorskí služobníci (senescali, dapiferi, pincerne) a ani kuriálni úradníci (magistri, prothonotarii ... assessores iurati et procuratores regni) nepodliehali osobne vojenskej službe, ale každý musel za seba postaviť náhradníka a podľa počtu svojich poddaných vystrojiť vojakov. Stoliční slúžni sudcovia (iudices nobilium) však neboli oslobodení od vojenčenia. Ak jeden z bratov žijúcich v spoločnej domácnosti bojoval za žold, jeho ostatní bratia neboli vyňatí z vojenskej povinnosti, takže aspoň jeden z nich musel v závislosti od stanovených kritérií nastúpiť vojenskú službu (zák. čl. 25). Zákonný článok 26 sa venoval disciplinárnym otázkam, žiaden vojenčiaci sa nesmel ubytovávať v šľachtických domoch a kúriách bez súhlasu ich majiteľov, rovnako sa pod prísny trest zakazovalo, aby si vojaci svojvoľne brali potraviny a krmivo. O rigoróznosti úpravy z roku 1459 svedčí aj nariadenie, že každý šľachtic a nešľachtic pri dezertovaní z vojska stratí hlavu aj majetok (zák. čl. 27). Vdovy, chorí a siroty nemali osobnú povinnosť narukovať, museli však postaviť vojakov podľa veľkosti svojho majetku (zák. čl. 28). Po vydaní mobilizačnej výzvy sa všetci vojnopovinní museli do 25 dní dostaviť na určené miesta (zák. čl. 29). V závere dekrétu sa v zák. čl. 31 zdôrazňuje, že ak by ani spomínané sily nestačili na porazenie nepriateľa, všetci obyvatelia (čiže šľachtici) sú povinní osobne narukovať aj so svojimi jazdcami a pešiakmi.

V druhej polovici marca 1461 sa konal v Budíne snem, z ktorého sa však nezachoval žiaden dekrét ani iný priamy doklad. Nepriamo konanie tohto snemu potvrdzujú vyslanci Bratislavy, ktorí listom z 26. marca 1461 píše bratislavskej mestskej rade, že „veľká pohroma postihla krajinu, lebo na každého uvalili daň jeden zlatý a na mestá obzvlášť.“⁶³ V ďalšom liste z 31. marca 1461 bratislavskí vyslanci píše, že daň jeden zlatý vyrubili na každý dom, a súčasne oznamujú, že napríklad Budínčania musia zaplatiť 1500 zlatých, Starý Budín mal zaplatiť až

⁵⁹ „... universi barones et nobiles ac possessionati de singulis veginti iobagionibus censum domino suo solventibus cum uno armigero equite bene armato, gladio, clipeo, pharetra et arcu vel lancea fulcito exercituare teneantur. Excipiantur tamen iniquissimi vulgo seller de huiusmodi connumeratione.“ Tamže.

⁶⁰ „... dominus rex capitaneum eligat comitem proprii comitatus ...“ Tamže.

⁶¹ „... si aliquis nobilium decem habuerit iobagiones personaliter ad exercitum ire teneatur.“ Tamže, s. 113.

⁶² Sociálnym postavením a aj vojenskými povinnosťami týchto etník so zameraním na Rusínov sa venuje RAPANT, D.: c. d., 108 – 123.

⁶³ „ain grosser anslag ist geschen durch das gancz land auff yeden man I fl vnd auff die stet auch besunder“. Archív mesta Bratislavy (ďalej AMB), fond stredoveké listiny č. 3381.

2000 zlatých.⁶⁴ Kontribúcia vo výške jeden zlatý sa v stoliciach skutočne aj vyberala, ako o tom svedčí pôsobenie a korešpondencia šarišských dikátorov.⁶⁵

Po tom, čo začiatkom apríla 1462 varadínsky biskup Ján Vítěz dohodol predbežné podmienky mierovej zmluvy s rímsko-nemeckým cisárom Fridrichom III., kráľ Matej na 9. mája 1462 zvolal do Budína snem. V pozvaní stavov na tento snem sa veľmi pregnantne vyjadruje právny princíp, podľa ktorého „všetko čo sa týka všetkých, treba so všetkými prerokovať a odsúhlasiť“.⁶⁶ Snemové rokovanie sa skončilo 28. mája 1462, ako na to poukazuje kráľovský dekrét, v ktorom sú zhrnuté tri prijaté zákony.⁶⁷ Týkajú sa najmä oblasti procesného práva. V zák. čl. 1 sa jednak taxatívne vymenúvajú trestné činy kvalifikované ako násilnosť a jednak sa určuje spôsob ich súdneho postihu aj mimo rámca oktáválneho súdu, a to pred súdom osobnej kráľovskej prítomnosti (*personalis presentia regia*) v kráľovskej kúrii za účasti práve prítomných prelátov a barónov. V zák. čl. 2 sa vypočítava 14 deliktov kvalifikovaných ako nevernosť (*infidelitas*). V zásade išlo o trestný čin spáchaný vazalom proti seniorovi a okrem iného sem patrili: úklady proti kráľovi a korune, velezrada, falšovanie verejných listín a pečatí, falšovanie peňazí, vražda príbuzných do štvrtého stupňa, podpaľačstvo dedín a usadlostí, najímanie a pozývanie cudzích lupičov, plienenie alebo zoldnierov do krajiny, násilie proti úradom a úradným osobám, vražda alebo poranenie riadnych krajinských sudcov najmä pri výkone ich činnosti, zrada hradov a zradcovstvo voči svojim pánom, zabitie protivníka počas súdneho konania, náboženská herézia, sprznenie či znásilnenie príbuzných do štvrtého stupňa. V zákonomnom článku 3 sa vymenúvajú záležitosti, ktoré spadajú do kompetencie cirkevných súdov. Na sneme v máji 1462 stavy odsúhlasili aj mimoriadnu daň vo výške 1 zlatý od každej usadlosti. Vybraná suma sa mala použiť na vykúpenie kráľovskej koruny od Fridricha III. (Podľa predbežnej dohody z apríla 1462 mal Matej za jej vrátenie zaplatiť 80 000 zlatých.) Spolu 27 uhorských hodnostárov (9 prelátov a 18 veľmožov) sa menovite v listine datovanej 29. mája 1462 zaviazalo garantovať kráľov záväzok potvrdený dekrétom z 31. mája 1462, že v budúcnosti sa nebude vyberať mimoriadna daň.⁶⁸

Na jar 1463 sa za účasti kráľa, prelátov, barónov a šľachticov zišiel snem v Tolnávare. Vzhľadom na mimoriadne akútne turecké nebezpečenstvo sa hlavná pozornosť venovala otázkam obrany krajiny. V dekréte z 29. marca 1463, ktorý je rozčlenený do 28 zákonných článkov,⁶⁹ rezonovala predovšetkým problematika portálneho a stoličného vojska. V zák. čl. 1 bola vyhlásená generálna mobilizácia vojska proti Turkom.⁷⁰ Šľachtici vlastníci iba jednu usadlosť a šľachtici, ktorí majú od jedného do desiat poddaných, museli narukovať osobne. Šľachtici majúci viac než desať poddaných okrem toho museli postaviť jedného dobre vyzbrojeného jazdca, tí, čo vlastnili 20 až 30 poddaných, mali vystrojiť dvoch jazdcov a analogicky ďalej, čiže vždy za každých desať poddaných sa mal postaviť jeden jazdec (zák. čl. 2). Táto a takto vymedzená povinnosť sa vzťahovala aj na slobodné kráľovské mestá, ako aj ostatné mestečná a dediny patriace kráľovi alebo jeho matke (zák. čl. 3). Šľachtickí (nedospelí) chlapci, starci, chorí a vdovy (*pueri, senes, debiles et vidue*) nemuseli za seba postaviť náhradu. Šľachtickí kuriálni čeládníci (*familiári*) – stajníci, pohárnici a stolníci (*senescali ..., pincerne et dapiferi*) stavali vojakov podľa stanoveného kľúča (zák. čl. 6) a výnimka z povinnosti osobne vojenčiť sa netýkala ani kastelánov (zák. čl. 7). V zákonomnom článku 8 sa stanovilo, že „za postavenie a vystrojenie stoličného vojska zodpovedajú príslušní župani alebo podžupani, pričom šľachtici stolice volia spomedzi seba predstaviteľa do vedenia stoličného vojska.“⁷¹ Zo zákonného

⁶⁴ „der anslag durch das land auff yedes haws I fl get var dan auff die stet sein summen geschlagen di offner haben muessen XV c fl an vercihen geben die altoffner II m fl.“ AMB č. 3382.

⁶⁵ Pozri DRH 1459 – 1490, s. 120.

⁶⁶ „quod omnes tangit, debet ab omnibus approbari“. Tamže, s. 12, 44.

⁶⁷ Text a regest tamže, s. 121 – 127.

⁶⁸ Text oboch listín pozri tamže, s. 128 – 130.

⁶⁹ Text a regest dekrétu tamže, s. 131 – 139.

⁷⁰ „Primo quod fiat generalis exercitus pro defensione nostra contra Turcos, in quo dictus dominus noster rex personaliter una nobiscum debeat interesse modo infrascripto.“ Tamže, s. 134.

článku 15 vyplýva, že kráľ i snem opäť prihliadli na možnosti najchudobnejších zemanov: „Z viacerých bratov žijúcich na jednom chlebe, rukuje iba jeden, ostatní sú oslobodení.“⁷² Podľa zák. čl. 16 jazdci postavení šľachticmi v závislosti od počtu poddaných – 1 jazdec za každých 10 poddaných – mohli vojenčiť spolu s nimi, čiže mohli byť zaradení do oddielov (t.j. bandérií, hoci sa to výslovne neuvádza – V. S.) tých šľachticov, ktorí ich vystrojovali, takže nemuseli bojovať v radoch portálneho vojska príslušných stolíc, čo sa priečilo predchádzajúcej praxi zakotvenej napr. v zák. čl. 12/1459. Zmobilizované vojsko z Dolnej zeme sa malo dostaviť na Turíce (29. mája 1463) „in villa Kyspetervaradiya“ (dnes Novi Sad), šľachtici z Hornej zeme do 15 dní po Turíciach (zák. čl. 10), vojsko malo slúžiť najviac tri mesiace (zák. čl. 14) a v danom roku ho kráľ mohol zvolať len raz, takže šľachtici nemali byť okrem toho zaťažovaní vojenskou službou a postavením jazdcov podľa port nad rámec zaužívaných zvyklostí a dávnych slobôd a výsad – preter formam antique libertatis (zák. čl. 17). V zák. čl. 12 sa vlastne prvýkrát v uhorskej legislatívnej praxi špecifikuje predpísaná zbroj majetnejších šľachticov, čiže ťažkej jazdy: „Šľachtic majúci sto poddanských port má byť vyzbrojený brnením s golierom a prilbou, hrudným pancierom, štítom a kopijou, a nech ho sprevádzajú dvaja familiári vyzbrojení brnením, golierom, prilbou, kopijou a štítom. Šľachtic, ktorý vlastní 80, 60 alebo 50 poddaných, nech má brnenie, golier, prilbu, hrudný pancier a kopiju, a svojich familiárov nech vedie vyzbrojených, ako najlepšie môže.“⁷³ Tresty a pokuty za rabovanie cirkevných a šľachtických majetkov, škodenie poddaným, za neuposlušnosť mobilizačnej výzvy a nedodržiavanie disciplíny vo vojsku (zák. čl. 13) sú oproti predošlému obdobiu omnoho prísnejšie najmä voči vojenčiacim šľachticom, na čo sa aj kráľovi, jeho kapitánom a županom delegujú omnoho väčšie právomoci (zák. čl. 13, 17 a 19). V dekréte sa venovala pozornosť aj jurisdikčnému postupu (zák. čl. 20 a 21) a razeniu peňazí a mene, takže 1 zlatý malo tvoriť 100 denárov (zák. čl. 26 a 27).

Na toľnavárskom sneme zvolili delegáciu, ktorá 19. júla 1463 vo Viedenskom Novom Meste uzavrela mierovú zmluvu s cisárom Fridrichom III.⁷⁴ a ktorá následne 24. júla 1463 prevzala uhorskú kráľovskú korunu. Počas jesenného ťaženia uhorského vojska sa Matejovi podarilo vy dobyť od Turkov okolo 60 pevností v Bosne vrátane hlavného bosnianskeho mesta Jajce, ktoré kapitulovalo 25. decembra 1463. Završením týchto zahranično-politických úspechov sa stala slávnostná korunovácia Mateja za uhorského kráľa 29. marca 1464 v Stoličnom Belehrade. Až korunovaním Matej nadobudol de facto úplnú legitimitu kráľa panujúceho z Božej milosti. Korunovačný akt bol súčasťou korunovačného snemu, na záver ktorého Matej vydal korunovačný dekrét datovaný 6. apríla 1464.⁷⁵ Podľa feudálneho práva bol korunovačný dekrét zákonom najvyššieho významu. Obsahoval prepis a potvrdenie dekrétu Ľudovíta I. z roku 1351 (vrátane confirmácie Zlatej buly Ondreja II. z roku 1222), dekrétu Žigmunda z 8. marca 1435, ako aj uznesenia korunovačného snemu, ktoré boli zaradené do 28 zákonných článkov. V prólugu sa vzdáva hold vláde dobrých zákonov, chvália sa králi a panovníci, ktorí nielen zbraňami ochraňujú svoj ľud, ale zachovávajú aj jeho práva, slobody a užitočné zákony.⁷⁶ Vojenstvu sa v dekréte venuje len okrajová pozornosť, a to v zák. čl. 10 v súvislosti s hradmi a pevnosťami

⁷¹ „... levatores huius exercitus sint comites vel vicecomites, penes quos eligatur unus nobilis ilius comitatus per universitatem nobilium comitatus huiusmodi.“ Tamže, s. 135.

⁷² „ex pluribus fratribus in uno pane viventibus unus pro aliis exercituare possit et alii sint supportati.“ Tamže, s. 137.

⁷³ „Item nobilis centum portas iobagionales habens debet habere pro armis lorice cum collario et cassidem, pectorale, clipeum et lanceam, et habeat cecum duos familiares suos cum lorice, collaris, cassidibus, lanceis et clipeis. Nobilis vero octoaginta, sexaginta vel quinquaginta iobagiones habens habeat lorice, collarium, cassidem, pectorale et lanceam pro se, familiares autem suos ducat secum prout melius poterit.“ Tamže, s. 136.

⁷⁴Text rakúskej a uhorskej verzie mierovej zmluvy datovanej 19. júla 1463 vo Viedenskom Novom Meste, resp. v Šoproni publikuje NEHRING, K.: c. d., s. 202 – 209.

⁷⁵Text a regist dekrétu pozri DRH 1458 – 1490, s. 140 – 150.

⁷⁶„Cum laudabilis felixque sit res publica illa, in qua bene institute leges dominantur, dexte igitur reges et principes, in quorum manibus populorum urbiumque ius est, non modo armis populum sibi creditum fortiter tueri, sed etiam in iuribus, libertatibus et constitutionibus utilibus conservare.“ Tamže, s. 142.

nezákonne postavenými po smrti kráľa Albrechta, ktoré sa majú pod hrozbou hrdelného trestu zbúrať do najbližších Turíc (čiže do 20. mája 1464). V zák. čl. 28 sa zasa opätovne v duchu predchádzajúcich snemových ustanovení (napr. zák. čl. 2/1458 (jún), 26/1459, 13/1463) zakazuje počas vojenčenia okupovať a vykrádať šľachtické i cirkevné domy a kúrie, páchatelia mali byť postavení pred oktaválny súd.

Na korunovačnom sneme boli prerokované aj otázky vojenského charakteru. Uznesenia však neboli zahrnuté do korunovačného dekrétu, ale ako osobitné vojenské dispozície (pravidlá) tvorili samostatný kráľovský príkaz datovaný 6. apríla 1464. Známy a zachovaný je iba jeden exemplár príkazu adresovaný Hevešskej stolici.⁷⁷ Najdôležitejšie bolo ustanovenie o postavení vojska proti Turkom. Všetci zemepáni majú od každých 12 port (čiže usadlostí) dodať jedného dobre vyzbrojeného jazdca.⁷⁸ Kto nemohol alebo nevedel vystrojiť obrneného jazdca, musel zaplatiť ako náhradu 10 zlatých. Toto rozhodnutie vlastne naznačovalo nastupujúci trend a kráľovu snahu získať skôr finančné prostriedky než nevycvičených vojakov, a to s cieľom profesionalizovať stále vojsko. Šľachtici jedného lánu nemuseli rukovať osobne, ale vždy desiati mali dodať jedného dobre vyzbrojeného jazdca.⁷⁹ Neplnenie príslušných ustanovení vojenskej dispozície sa kvalifikovalo ako zločin trvalej nevernosti (nota perpetue infidelitatis).

Od konca februára do konca marca 1466 sa konal v Budíne snem, ktorého hlavným bodom bola príprava letného vojenského ťaženia proti Turkom. O výsledkoch rokovania snemu sa zachovali len útržkovité informácie jednak v liste z 27. marca 1466 adresovanom Zemplínskej stolici⁸⁰ a jednak vo vojenskej dispozícii z 12. apríla 1466 adresovanej Rábskej stolici.⁸¹ V nej sa nariaďuje, aby všetci svetskí zemepáni odporučne k svojim možnostiam a majetkom vystrojili vojakov vyzbrojených mečom, kopijou a štítom, alebo lukom s tulcom (a šípmi), ako aj mečom a štítom.⁸² Pre potreby vojenského ťaženia bola vyrúbená mimoriadna daň, no nezachovali sa správy v akej miere sa zdanenie realizovalo. Plánovaná obranná výprava roku 1466 sa napokon neuskutočnila, lebo sultán na Uhorsko nezaútočil.

Rok 1467 bol bohatým na závažné udalosti. Hneď začiatkom roka (koncom januára) vojsko vedené osobne kráľom Matejom dobylo posledný bratrícky tábor vo Veľkých Kostolánoch. V marci sa konal v Budíne snem, ktorého hlavným výsledkom bola daňová reforma.⁸³ Jej podstata spočívala v tom, že dovtedajšia poddanská daň (lucrum camerae), ktorá sa platila od usadlosti (resp. porty, čiže brány usadlosti) vo výške 20 denárov, bola nahradená novou, kráľovskou daňou (tributum fisci regalis), ktorá sa platila od každej domácnosti v usadlosti, takže sa ľudovo nazývala daňou od komína. Efekt a prínosný účinok novej dane sa prejavil v tom, že všetky dovtedy vydané oslobodenia a exempcie stratili platnosť. Týkalo sa to aj zmeny tridsiatku (tricesima), ktorý mal charakter pohraničného cla vo výške 5 až 6 % z vyvázaného i dovázaného tovaru. Obsahovo zostalo clo zachované, no premenovaním na korunné clo (vectigalia coronae) aj v tomto prípade stratili platnosť udelené výsady a privilégiá vzťahujúce sa na tridsiatok.

Zavedenie daňovej reformy roku 1467 síce zvýšilo príjmy do kráľovskej pokladnice, súčasne však vyhotilo sociálne napätie, ktoré napríklad v Sedmohradsku, kde dovtedy poddaní komornú daň neplatili, prerástlo v auguste 1467 do otvoreného povstania proti kráľovi. Začiatkom

⁷⁷Text a regist pozri tamže, s. 151 – 155.

⁷⁸„de singulis duodecim portis integris ...nostre dare, disponere et mittere tenerentur ad ipsum exercitum unum bonum armatum equitem cum armis competentibus ...“ Tamže, s. 153.

⁷⁹„decem nobiles unius sessionis unum bonum armatum dare tenerentur ...“ Tamže, s. 154.

⁸⁰Pozri tamže, s. 159.

⁸¹Tamže, s. 159 – 161. Obdobná dispozícia bola zaiste zaslaná všetkým 60 stoliciam, ktorých zástupcovia sa na sneme zúčastnili.

⁸²„... ut ultimii armati habeant gladium, lanceam et clipeum vel arcum cum pharetra ac gladium et clipeum ...“ Tamže, s. 162.

⁸³Text dekrétu pozri tamže, s. 164 – 168.

septembra Matej povstanie potlačil a v novembri zaútočil proti moldavskému vojvodovi Štefanovi III. ktorého chcel potrestať za to, že podporoval sedmohradských povstalcov. Matejov útok bol neúspešný a koncom roka sa stiahol s vojskom do Uhorska.

V apríli 1468 vypukla uhorsko-česká vojna, bojovalo sa predovšetkým na území Moravy. Snaha získať nevyhnutné finančné prostriedky bola hlavným dôvodom toho, prečo Matej zvolal snem, ktorý sa konal v dňoch 8. – 29. septembra 1468 v Bratislave. Snemové uznesenia zaradené do 17 zákonných článkov⁸⁴ neprinášali z vojenského hľadiska nič nového s výnimkou toho, že vzhľadom na schválenie mimoriadnej dane (zák. čl. 14) kráľ oslobodil šľachtu na jeden rok od vojenskej služby za predpokladu, že turecký sultán alebo iný silný nepriateľ nezaútočí na Uhorsko, takže by mu vlastnými silami nedokázal vzdorovať (zák. čl. 15).⁸⁵ Deň pred vydaním dekrétu (čiže 28. septembra 1468) vydal kráľ Matej písomný záväzok, že nebude viac vyberať mimoriadnu peňažnú daň (subsídium pecunie), čo podpismi a pečaťami potvrdilo 21 popredných cirkevných a svetských hodnostárov.⁸⁶

V 70. rokoch 15. storočia sa snem konal pomerne často, prinajmenej sedemkrát: roku 1470 v Budíne,⁸⁷ 1471 v Budíne,⁸⁸ 1472 v Budíne,⁸⁹ 1474 v Budíne,⁹⁰ 1475 v Budíne,⁹¹ 1476 v Päťkostolí,⁹² 1478 v Budíne.⁹³ Z rozboru príslušných dekrétov vyplýva, že vojenskej legislatíve sa venovala len malá pozornosť. Zväčša sa opakovali zákonné články z predchádzajúcich rokov, čo je prekvapujúce najmä preto, že išlo o pomerne rušné obdobie naplnené vojnou proti Českému kráľovstvu (až do roku 1478), vojnou proti Rakúsku (od roku 1477), ako aj častými pohraničnými zrážkami s Osmanskou ríšou. V tomto desaťročí však nadobudlo na význam schvaľovanie a vyberanie mimoriadnej vojenskej dane, spravidla vo výške jeden zlatý od usadlosti. Subsídium sa vlastne stalo pravidelnou daňou, pričom jej jednorázový globálny výnos predstavoval celoštátne cca 250 000 zlatých.⁹⁴

V poslednom desaťročí vlády Mateja Korvína sa uhorský snem zišiel šesťkrát: roku 1481 v Budíne, 1482 v Budíne, 1485 vo Vacove, na prelome rokov 1485/86 v Budíne a roku 1488 dvakrát. Z hľadiska vojenskej legislatívy sa uvedené obdobie v mnohom podobá na predchádzajúce desaťročie. Snem sa stal poslušným vykonávateľom kráľovej vôle, vždy odsúhlasil vyberanie mimoriadnej dane napriek kráľovým opakovaným sľubom, že sa viac vyberať nebude. Výnimku v zákonodarstve do istej miery predstavuje rokovanie snemu na prelome rokov 1485/86 v Budíne. Snemu predchádzalo viacero závažných vnútropolitických i zahraničnopolitických udalostí. Jednou z nich bolo aj úmrtie popredného kráľovho prívrženca palatína Michala Orsága koncom roka 1484. Matej sa s obsadením funkcie palatína neponáhlal, dôvodom bolo aj to, že takmer celú prvú polovicu roka 1485 bol zaneprázdnený vojnou v Rakúsku, keď od 29. januára do 1. júna obliehal Viedeň, ktorá po 5-mesačnom boji napokon kapitulovala. Kráľ sa preto nezúčastnil ani na sneme vo Vacove, ktorý aj bez jeho prítomnosti odsúhlasil mimoriadnu daň vo výške jeden zlatý.⁹⁵

⁸⁴Regest a text dekrétu tamže, s. 17 – 178.

⁸⁵„... annum integrum a die dati huius decreti nostri nullus exercituare teneatur, excepto si imperator Turcorum aut aliqui magni inimici vel potentes contra regnum venirent, quibus nos resistere non possemus, quita tunc inseurgere et exercituare tenebuntur.“ Tamže, s. 178.

⁸⁶Pozri tamže, s. 179 – 181. Za zmienku stojí nezvyčajná podoba predikátu a titulúry Mikuláša Plockého uvedená v subskripcii: „Nicolaus de Wylak comes perpetuus de Thelchak“, čiže Mikuláš z Ploku, dedičný gróf z Tulčíka (v Šarišskej stolici).

⁸⁷Dekrét z jesene (po 24. novembri) 1470 pozri tamže, s. 184 – 189.

⁸⁸Dekrét z 18. septembra 1471 pozri tamže, s. 190 – 202.

⁸⁹Dekrét z 1. mája 1472 pozri tamže, s. 203 – 209.

⁹⁰Dekrét z 2. októbra 1474 pozri tamže, s. 210 – 217.

⁹¹Dekrét z 29. mája 1475 pozri tamže, s. 220 – 226.

⁹²Snemový dekrét z roku 1476 sa nezachoval, pozri tamže, s. 231 – 234.

⁹³Dekrét z 29. marca 1478 pozri tamže, s. 234 – 243.

⁹⁴SEGEŠ, V.: Milióny Mateja Korvína. Historická revue, 6, 1995, č. 1, s. 8 – 9.

⁹⁵Matejov dekrét zo 4. júna 1485 o vyrubení subsidia pozri DRH 1458 – 1490, s. 259.

V decembri 1485 sa zišiel v Budíne snem, ktorý rokoval až do 25. januára 1486, keď kráľ vydal rozsiahly dekrét, v staršej literatúre označovaný ako *Decretum maius*, čiže Väčší dekrét.⁹⁶ Patrí medzi najzaujímavejšie právne dokumenty 15. storočia. Kráľ chcel touto kodifikáciou obmedziť vplyv obyčajového práva v mnohých oblastiach, a preto k dekrétu pripojil klauzulu o jeho večnej platnosti. Dekrét obsahoval až 78 zákonných článkov, vojenstvu je však venovaných len niekoľko z nich (31, 32, 33, 61, 62, 65, 66, 67), z hľadiska výstavby a organizácie uhorských branných síl či obrany krajiny neprinášajú nič nového. O všeobecnom rozšírení nosenia zbrane podáva svedectvo zákaz nosiť zbraň na stoličný súd, lebo (ako sa v zák. čl. 65 uvádza) rozmohlo sa, že sporné stránky sprevádzané mnohými ozbrojenými familiarmi a poddanými zastrašujú odporcov, takže každý, kto tam príde, nech zloží zbrane, lebo súd je miestom, „kde majú rozhodovať nie zbrane, ale právo“.⁹⁷ Z formálneho rozboru dekrétu vyplýva, že až 20 % textu je doslovným prevzatím ustanovení dovtedajších dekrétov a aj v ostatných 80 % textu badať podstatné vplyvy dovtedajšej uhorskej legislatívy. Osobitosťou dekrétu bolo aj to, že ako jeden z mála uhorských stredovekých zákonov bol roku 1488 a 1490 vydaný tlačou v Lipsku. Výsledkom rokovania snemu z prelomu rokov 1485/86 bol aj samostatný dekrét kodifikujúci postavenie a právomoci palatína, podľa čoho je označovaný aj ako palatínsky zákon.⁹⁸ Vojenské kompetencie palatína boli vymedzené nasledovne: ako najvyšší predstaviteľ šľachty a zástupca kráľa (zák. čl. 10) bol de facto zástupcom najvyššieho veliteľa uhorského vojska, čoho vyjadrením je jeho funkcia najvyššieho kapitána kráľovstva – *supremus capitaneus regni* (zák. čl. 4), bol najvyšším sudcom kráľovstva (zák. čl. 9), a teda vlastne aj najvyšším vojenským sudcom. Zároveň bol aj najvyšším sudcom a dedičným županom (teda aj vojenským veliteľom) Kumánov (zák. čl. 11).

* * *

Predložená štúdia je vlastne len základným náčrtom zákonodarstva a legislatívnych úprav vo vojenstve, z ktorého možno na záver zdôrazniť niekoľko zovšeobecňujúcich poznatkov.

Legislatívno-právne kompetencie snemu neboli kodifikované, takže od panovníkovej vôle či benevolencie, ale aj od kráľovho momentálneho vzťahu k stavom a od daného pomeru síl záviselo, o čom rozhodne sám a ktoré otázky a skutočnosti prerokuje a odobrí v kráľovskej rade, na sneme alebo v súčinnosti so stavmi vôbec. V druhej polovici 15. storočia sa však práve snem čoraz viac stával fórom, na ktorom sa rokovalo i rozhodovalo o zásadných otázkach kráľovstva. Išlo najmä o obranu a bezpečnosť krajiny, mierovú politiku a s tým súvisiace opatrenia či uznesenia vojenského a finančného charakteru. Napokon sám kráľ Matej vyslovil spomínaný právny princíp, podľa ktorého „všetko, čo sa týka všetkých, treba so všetkými prerokovať a odsúhlasiť“. Treba však poznamenať, že týmto princípom sa Matej za 32 rokov vlády nie vždy riadil.

V Matejovom vzťahu k jednotlivým stavom z hľadiska ich podielu na zákonotvornej činnosti badať veľký pragmatizmus a až účelovosť. Najmä v začiatkoch vlády sa kráľ opieral skôr o strednú a drobnú šľachtu. Akonáhle sa mu podarilo nakloniť si väčšinu veľmožov, alebo presnejšie povedané podstatnú skupinu z nich, záujmy radovej šľachty prestal preferovať. Príznačne to odzrkadľuje aj fakt, že do roku 1464 zvolal všetkých šľachticov korporatívne na snem trikrát, po korunovácii však už iba dvakrát, a to roku 1471 v čase sprisahania Jána Vitéza a roku 1475, keď sa v Uhorsku značne oslabil a narušil vnútorný poriadok vzhľadom na Matejovo zahraničné ťaženie v Sliezske. Obdobnú tendenciu možno pozorovať aj vo vzťahu kráľa k slobodným kráľovským mestám. Do roku 1464 sa zúčastňovali na snemoch takmer pravidelne, potom ich kráľ pozval na snem iba raz, roku 1475. Finančnú a materiálnu pomoc, vrátane voj-

⁹⁶Text dekrétu pozri tamže, s. 265 – 310.

⁹⁷„... ut ibi non armis, sed iure contendendum noscant.“ Tamže, s. 302.

⁹⁸Regest a text dekrétu pozri tamže, s. 311 – 317.

nového materiálu a proviantu si kráľ vymáhal od miest zväčša individuálne príkazmi v bilaterálnom vzťahu, a nie na celokrajinskom fóre, akým bol snem.

Vojenské a finančné otázky súvisiace s obranou krajiny boli trvalým predmetom záujmu snemových rokovaní. Na začiatku vlády Mateja Korvína si šľachta vymohla kodifikáciu zásady, že za obranu krajiny je prvorado zodpovedný kráľ a ďalej preláti a veľmoži, ktorí zväčša z vlastných prostriedkov stavali oddiely pod vlastnou zástavou (koruhvou) nazývané bandériá. V prípade vyhlásenia všeobecnej mobilizácie mali šľachtici nielen osobnú povinnosť narukovať, ale zákony z roku 1459, 1463 a 1464 im ukladali v závislosti od majetku postaviť a vystrojiť príslušný počet ozbrojencov, ktorí tvorili tzv. portálne vojsko. Od polovice 60. rokov 15. storočia, najmä po zavedení daňovej reformy roku 1467 boli príslušníci strednej a drobnej šľachty zväčša oslobodení od vojenčenia, čo bolo možné preto, lebo takmer každoročne sa vyrubovala a vyberala mimoriadna daň vo výške spravidla jeden zlatý od usadlosti. Výnos subsidia umožnil kráľovi vydržiavať stále žoldnierske vojsko, o ktorom sa však príslušné zákony takmer vôbec nezmiňujú.

V súvislosti so zmobilizovaným vojskom sa v zákonoch takmer trvale a aj pomerne podrobne pertraktuje problematika logistiky. Pre zásobovanie a ubytovanie vojska je pritom príznačný rad opakujúcich sa legislatívnych zákazov ubytovávať sa v domoch a kúriách šľachticov a klerikov bez ich súhlasu. Zároveň v týchto ustanoveniach rezonuje zákaz škodiť poddaným, zákaz svojvoľne a násilne či bezplatne získavať potraviny, krmivo a proviant, keďže vojaci sa mali živiť z poskytovaného žoldu, čo sa prízvukovalo takmer vo všetkých významnejších dekrétach od nástupu až do konca Matejovej vlády. Častá frekvencia vydávaných zákazov, ako aj čoraz prísnejšie sankcie sú neklanným svedectvom toho, že normatívy usmerňujúce túto oblasť sa zväčša nedodržiavali. Naznačuje to, že disciplína uhorského vojska ako celku i jeho jednotlivých zložiek od stoličného šľachtického vojska a portálnych oddielov cez bandériá veľmožov a prelátov až po kráľovské bandérium a stále žoldnierske vojsko bola závažným spoločenským problémom.

Z rozboru legislatívno-právnych aktov možno vyvodit' napokon aj poznatok, že trend vojenskej legislatívnej tvorby nešiel paralelne s celkovou dynamikou doby vlády Mateja Korvína naplnenej takmer trvalými vojnami. Spolu so zohľadnením mnohých iných faktorov sa teda ukazuje, že zákon a právne normatívy boli len dobovým ideálom, od ktorého sa reálny život spravidla vždy odkláňal.

V. SEGEŠ: LEGISLATIV-RECHTLICHER RAHMEN DES UNGARLÄNDISCHEN MILITÄRWESENS UNTER DER REGIERUNGSZEIT DES KÖNIGS MATTHIAS CORVINUS

Die Regierung von König Matthias I. in den Jahren 1458 – 1490 hinterließ tiefe Spuren in der Geschichte des Königreichs Ungarn. Als einziger ungarischer König wurde Matthias I. in der Volkstradition aller Nationen verewigt, die damals innerhalb des Königreichs Ungarn lebten. Im Gegensatz zur geradlinigen Volkstradition und Mythologie entwickelte sich das Bild Matthias' I. in der Geschichtsschreibung wesentlich komplizierter und kontroverser.

Im Zusammenhang mit der Bewertung König Matthias' wurden in der Vergangenheit einige vom Stereotyp und Pauschalisierung gekennzeichneten Ansichten und Standpunkte präsentiert, die auch heutzutage in einigen Fällen immanent sind. Die vielleicht größten Kontroversen kommen hauptsächlich bei der Interpretation der Zentralisierungs- und Außenpolitik Matthias' zum Vorschein. Dies trifft im besonderen auf die Militärpolitik zu, die scheinbar defensiv gegenüber den Osmanischen Reich und offensiv, geradezu expansiv im Bezug auf die westlichen und nordwestlichen Nachbarn ausgerichtet war. Die Außenpolitik und die innere Zentralisierungspolitik ist eng und unmittelbar verknüpft mit den Bereich des Militärwesens und der Wehrkräfte. Bei der Untersuchung der Tätigkeit, Zusammensetzung und Organisation des Heeres von Matthias hat man bisher verhältnismäßig wenig Aufmerksamkeit den Fragen der Gesetzgebung gewidmet. Das Hauptaugenmerk der vorliegenden Studie ist auf die Problematik der legislativen Verordnungen des ungarländischen Wehrwesens im Mittelalter gerichtet. An Beispielen und Zitierungen entsprechender Gesetzartikel wird in chronologischer Reihenfolge die Art und Weise dokumentiert, wie der König und die Stände auf die konkrete militärisch-politische Lage reflektierten und in wie die Wehrpflicht geregelt wurde. Entsprechende Gesetze und Verordnungen betreffen die Phasen der Aufstellung des Heeres: sie beginnen mit der Kon-

Vojenská história

skription der Untertanen bzw. des Landguts (lat. *porte*), die als Grundlage für die Vorschreibung der Militärkontingente dienten. Z. B. laut des Dekrets aus 1459 wird für jeweils 20 Untertanen, die ihrem Herrn den Zensus zahlten, ein gut bewaffneter Reiter (ausgerüstet mit einem Schwert, einem Schild, einem Köcher und einem Bogen oder einer Lanze) aufgestellt. Laut des Dekrets von 1463 mußte nicht 20, sondern pro 10 Untertanen ein gut bewaffneter Reiter aufgestellt werden, und auch die Städte wurden nicht davon ausgenommen. Auf dem Reichstag im J. 1464 wurde angeordnet, daß die kirchlichen und weltlichen Grundbesitzer nach jeweils 12 *porte* einen gut bewaffneten Reiter aufstellen und mit diesen ins Feld ziehen sollen. Entsprechende Gesetzartikel ordnen ferner die Art und Weise der Versammlung, der Ausrüstung und des Verhaltens der Soldaten an.

Die mit dem Schutz des Königreichs zusammenhängenden militärischen und finanziellen Fragen bildeten einen ständigen Gegenstand der Verhandlungen zwischen dem König und den Ständen. Die Adligen ließen 1458 gesetzlich festlegen, daß für den Schutz des Königreiches in erster Linie der König und die Bänderien der Prälaten und der Magnaten zuständig seien. Die Adligen mußten nicht nur selbst in den Kampf ziehen, sondern auch Portalmilitär aufstellen (1459, 1463, 1464). Zusätzlich wurden sie nicht selten gezwungen, auch Steuern zu bewilligen. Die Reform königlicher Einkünfte hatten die Adligen 1467 in der Hoffnung unterstützt, daß der König dann besser für den Schutz des Königreiches werde sorgen können. Die Adligen wurden von 1468 an als Gegenleistung für die bewilligten Steuern vom Militärdienst befreit, was durch mehrere Dekrete im folgenden Verlauf bestätigt haben.